

Otogesa *

(Història antiga de la Ribera de l'Ebre)

Introducció

En l'escriure aquest estudi històric no pensava pas en les condicions que vostès posen per optar al «Premi Bladé i Desumvila» d'assaig sobre la Ribera de l'Ebre.

Aquest treball l'he escrit mirant cap a la Ribera, des del' encimbellat però veí poble de Maials, que en la llunyana història i dins la verdadera geografia física s'hi hauria d'incloure, com intento explicar en aquest escrit que us envio perquè crec que el meu punt de vista pot interessar més els erudits d'aquesta zona, que va quedar a la província de Tarragona, que els de la província de Lleida on ens varen integrar als maialencs.

Com que la història de l'època antiga, que és la que jo he investigat, resulta molt interessant i al mateix temps és la que crec conèixer bé, de manera diferent a com s'ha explicat fins ara, m'he limitat a ella en aquestes pàgines, que trobo suficients per a no fer-me massa pesat. Penso que aquest treball podria ser inclòs amb el d'un altre autor que conegués més bé la història més moderna i l'actualitat, tant d'aquesta comarca com de la veïna «Franja de Ponent», de la qual sens dubte sempre hem format part.

Respectuosament

Joan Ariza i Segura. Maials.

*) Per desgràcia Joan Ariza ens va deixar; ell havia de col.laborar en la realització d'aquest llibre, però el destí el va apartar d'allò que hagués estat la seva il.lusió i la seva alegria. En reconeixement de la seva tasca per desvetllar l'interès dels maialencs en la seva història i en el de la valentia que va tenir a plantejar hipòtesis tan interessants com agosarades, hem cregut adient incloure en aquest llibre un article inèdit que va presentar al premi «Baldé Desumvila» d'assaig sobre la Ribera d'Ebre, on desenvolupa aquell tema que el va apassionar: La identificació de les llegendàries Otogesa i Ictosa amb el poble de Maials.

Quan volem estudiar o definir una regió o comarca la primera cosa que hem de fer és agafar la geografia, sense descuidar-nos de cercar immediatament una història al més completa millor d'aquella zona. Jo així ho vaig fer, però no n'he trobat cap que m'hagi complagut. Estic convençut que almenys hi falten per la banda NO, quatre pobles que pertanyen a altres províncies diferents de la resta. Com que l'estudi que vull fer és més històric que no geogràfic i, a més, és de la història de temps més llunyà o antic, o sigui de molts segles abans que no existissin les províncies, el que faré serà, limitant-me molt, afegir a l'actual demarcació, per la banda esquerra del Ebre, Mequinensa, Almatret i Maials i per la dreta l'antic Faió.

Estic escrivint aquesta nota des del poble que, molt abans de la nostra era, constituïa el que podem dir l'«acròpolis» que conjuntava les accions bèl·liques d'aquells avantpassats nostres que anomenem Ilergets, que comandava Indíbil des d'Atanagia; o sigui, aquella població que els romans començaren a anomenar *Atanagrum* i que els grecs ja havien anomenat *Atanagia*, que no devia ser pas el nom que li donaven els ibèrics, i que encara és desconegut. Els ilergets, tan famosos, tenien en el segle tercer abans de Crist com a capital, segons trobem en escrits dels romans, aquella ciutat que hem anomenat, i no com s'ha volgut fer creure, Lleida.

Els arqueòlegs moderns admeten que almenys des d'Ascó, Flix, Riba-roja, Faió i de més amunt de Mequinensa, el territori ilerget pujava bon tros amunt, per la conca del Matarranya. En el llibre «Prehistòria de la vall del Matarranya» de Ramon Viñas, publicat l'any 1982, trobem en la pàg. 54:

És evident que la xarxa hidrogràfica constituïa una zona favorable a les diverses penetracions culturals, fossin peninsulars o bé ultrapirinenques: la prova és la introducció primer de la ceràmica cardial i després de la campaniforme i de les eines de coure.

Atanagia estava situada al capdamunt de l'escarpat costat esquerre de l'Ebre, i des de temps impossible de definir ha tingut la xarxa de camins que sortien d'ella i anaven i van, rectes cap a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix, i que des de la prehistòria lligava i controlava totes les comunicacions que, baixant del Pirineu per l'ampla vall del Segre, i després de passar el coll de la Perxa, es trobava al cul-de-sac que formen la confluència del Segre i Cinca amb l'Ebre.

En el llibre «Història de la Vilaclosa» de l'any 1.982, identificava el mateix autor d'aquesta nota *Atanagia* amb Maials i crec que als pagesos vells d'aquests pobles de la Ribera que he anomenat no els hi era difícil reconèixer aquells camins que agafaven cada setmana en passar la barca, per anar als seus masos que limitaven amb el terme i les finques dels maialencs.

Crec que quan volem parlar d'història d'un país hem de començar per l'indici més remot que es tingui possibilitats de trobar i, és per això, que jo que vaig veure, quan volia estudiar la del meu poble, que el desconeixement que en tenia la gent inculta era exactament igual a la falta total de notícies que en tenien els més erudits, tant del poble, com els forasters. Vaig quedar molt desanimat en veure que de tota «La Franja de Ponent», a la qual no dubto que també pertanyem, (encara que per mil·límetres vàrem poder quedar dins la ratlla del Principat) en tinguem tan poca informació i a la fi em va fer reaccionar, en veure que de fet i com és lògic, en pertànyer al mateix territori o país també gaudim tant del mateix clima com de la mateixa «des-història».

Com que en aquesta franja s'hi van incloure tant pobles catalans com aragonesos, vaig indagar per si estaven més ben informats els historiadors veïns d'Aragó, però tal com pensava la desinformació és exactament igual. De totes aquestes comarques i pobles no en diuen res fins molt després de l'anomenada reconquesta i, per tant, l'erudició no allarga més que a fer quasi a tots aquests pobles d'origen islàmic, de manera jo crec absurda, ja que l'origen és almenys prehistòric per a la gran majoria.

A l'Enciclopèdia Catalana, quan descriuen la història d'aquestes comarques, constaten que l'arqueologia demostra un poblament important de molts segles abans de la nostra era i la densitat de poblaments continua essent molt densa en temps íbers i després també romans, i el catedràtic Sr. Tarradell, resalta estranyat, que amb un poblament dens agrícola o rural romà hi troba a faltar l'existència de la ciutat romana que encapçalava tota la zona del Matarranya; i efectivament resulta estrany, però a més interessant, perquè d'això de la capçalera de tota aquesta zona, el mateix Juli Cèsar en dona notícia per escrit, quan descriu l'«oppidum» d'Otogesa l'any 49 a.C. És per això, que en aquest mateix escrit penso donar la meua interpretació, de les que podríem anomenar memòries de Cèsar, en allò que fa referència a aquell «oppidum» o fortalesa i les maniobres que, em resulten enlluernadores, donen llum a aquell enigma que d'altres historiadors molt bons no pogueren veure, per ésser no tan sols forasters sinó estrangers. Quant als del país, si bé sembla que també s'interessin per aquells fets, és segur que els desanima molt la incomoditat geogràfica d'aquesta zona, que es pot dir que és terra de ningú, si ens referim a províncies, i jo arribo a sospitar que només ho van estudiar per damunt dels mapes.

Juli Cèsar d'Ilerda a Otogesa

Els historiadors han anomenat «La Batalla d'Ilerda» al conjunt de maniobres que tingueren lloc des dels afores de Lleida, i per la ribera esquerra del Segre, fins a les proximitats de Maials. Aquesta batalla és part important de la història de Roma i de molt interès per a tots els que estudien l'època del fabulós Juli Cèsar, i que ell mateix va escriure en una espècie de memòria que va titular «comentarium bello civilis» (comentaris de la guerra civil).

D'aquests comentaris sen' han preocupat molts historiadors nacionals i estrangers de molt mèrit com: Von Goler, Guischard, Stoffel, Schneider, Bosch Gimpera, Aguado Bleye i molts d'altres. Arribant l'any 1952, l'Institut d'Estudis Ilerdencs edità el text en llatí i l'historiador Mn. Manel Guallar Pérez publicà un estudi que va fer el General Prieto i Llovera, com a historiador i militar, per a commemorar el bimil·lenari d'aquelles famoses maniobres.

Ja fa anys que estudio i repaso tot allò que trobo escrit, per a esbrinar la incògnita que deixen plantejada tots aquells esdeveniments i tantes pàgines escrites per tan il·lustres historiadors, ja que a pesar de tants anys passats ningú no ha donat una versió adequada d'aquells fets i la seva conseqüència.

El general Prieto resumeix aquesta impressió escrivint a la pàg. 15, que l'objectiu de l'empresa militar dels enemics de Cèsar, era pendre la ciutat d'Otogesa, que és la peça que ningú no ha pogut situar al lloc que li correspon i que ell explica així:

Aunque el desconocimiento de la situación verdadera de Otogesa constituye por si solo un obstaculo insuperable para poder definir con absoluta seguridad el desarrollo de las últimas operaciones, que impusieron la capitulación de las fuerzas pompeyanas de Afranio... (i més endavant afegeix)... «Los más autorizados cronistas de la antigüedad, sin conocer el terreno y con relatos parciales y carentes de planos resultan deficientes y en cuanto a los muchos intérpretores que hasta nuestros días han transcurrido después, son contados los que llegaron a visitar el campo de las operaciones, por lo que es forzoso dar de lado la mayor parte de sus escritos.

Hi estic totalment d'acord, però afegint-hi que si és que va anar a visitar aquell camp d'operacions, no sé on devia anar perquè si de primer no tenen idea d'on és la fantasmal «Otogesa», tampoc no saben on s'havien de dirigir.

A més, resulta sorprenent que tots els qui publiquen mapa o croquis fan passar les tropes pel mateix lloc i reproduïxen amb petits retocs l'error que cometeren Aguado i Bosch, en el volum corresponent

de la Història d'Espanya de Menéndez Pidal, on al mapa que hi posen fan abeurar la cavalleria dels dos exèrcits en un pantà construït els primers anys del nostre segle pels canadencs.

Crec que si tots aquells erudits haguessin agafat els mateixos croquis que havien dibuixat i haguessin anat seguint-los caminant i acompanyats per algú del país era quasi segur que en arribar al peu d'aquell tossal, que tots fan figurar al centre d'aquelles evolucions del dos exèrcits, s'haurien adonat i els hauria explicat aquell indígena, que fins al segle passat hi havia hagut un extens patimoll o pantà natural, on sens dubte van abeurar aquells exèrcits i que al mateix temps barrava el pas al camí que havien seguit fins aleshores.

Aquest estany desecat, i desaparegut en els mapes, és el que va despistar tots aquells investigadors i els va fer incomprendibles les evolucions que relata Cèsar, i que en canvi resulten molt fàcils d'endevinar aquí tingui en compte la vertadera posició d'Otogesa on és avui el poble de Maials, i el lloc de l'abeurada on s'ajunten les dues valls anomenades d'Adà, exactament a l'oest d'aquell tossal on varen aixecar aquell arc que ningú no sap què representa.

És tenint en compte tot això, que desconeixen historiadors i arqueòlegs, que a més tenien l'obsessió de creure, sense que ho digui enlloc, que l'«oppidum» tan anomenat d'Otogesa estava arran de l'aigua a la riba de l'Ebre, quan allò que vertaderament tenia aquella fortalesa era la clau dels camins, tant per anar a la celtibèria passant l'Ebre per davant de Faió, com l'antic camí que duia a Tarraco i Dertosa per la via ràpida, o sigui la mateixa que va seguir Escipió per arribar la primera vegada a l'Atanagia d'Indíbil. Aquella mania de situar l'«oppidum» a la vora del riu va fer que aquells erudits arribessin a confondre-la amb Mequinensa, perquè era l'única població des de fa molts segles, i encara és l'única que hi ha prop del riu, a la riba esquerra, tant amunt com mirant avall, però és precisament per això que és converteixen aquelles maniobres en un galimaties indesxifrabable en canviar-los d'objectiu.

Ja per començar resulta inexplicable que les forces pompeianes si volien anar a Mequinensa, sortint de Gardeny (Lleida) anessin a passar el Segre per Lleida i fent una gran volta l'haurien hagut de passar molt més avall, quant ja s'hi ha ajuntat el riu Cinca tan cabalós com aquell.

Per més que els arqueòlegs s'han esforçat a buscar, no han pogut detectar cap indicatiu que fes sospitar la més llunyana possibilitat d'identificar cap població riberenca de l'Ebre amb Otogesa.

Per demostrar la confusió a què varen arribar tots aquells erudits del país i del estranger, que varen estudiar i provar d'identificar la, per altra banda innegable, existència del fabulós «oppidum» copiaré les conclusions a què varen arribar aquells autors segons el senyor Guallar Pérez: Von Goler (molt errat, segons els altres) va situar-la a Almatret (jo crec que s'hi apropà molt); Guischard vol que Otogesa estigui molt pròxima a l'actual Mequinensa, Stoffel també és creu que és Mequinensa; Schneider opina que podria ésser Flix, Schulten i Ramorino suposen que Otogesa és la Riba-roja actual, i que els pompeians passarien prop de Sunyer i Sarroca, en direcció a Maials, on no pogueren arribar. El general Prieto i Llovera no s'atreví a situar-la enlloc, si bé al seu estudi també hi reproduí el mapa de Bosch Gimpera i Aguado Bleye, i es pot dir que coincideixen les maniobres dibuixades amb les de Ramorino, si bé aquest últim, sense dibuixar detalls, descriu unes maniobres d'una amplitud molt ambigua que fugen de l'escala a què està fet el croquis.

Gairebé tots els autors coincideixen en el pas del Segre pel mateix lloc i dibuixen els exèrcits baixant d'Ilerda, fins a passar pel costat de la Serra Grossa, molt pròxims a Sarroca i arribant al davant del puig d'Adà. A partir d'allí, dibuixen unes corbes d'amplitud indefinida, o completament imaginàries, ja que no saben quina direcció vol agafar l'exèrcit d'Afrani, ni quina acció ha d'emprendre Cèsar, per a impedir-los el pas. Havien hagut d'estudiar bé els mapes de tota la regió i confrontar-los amb la topografia real del lloc, que endevinen però que, tot fa suposar, només coneixen de volada.

No puc passar per alt l'autor que més modernament es va tornar a ocupar d'aquest tema, que és Federico Lara Peinado, en el llibre «Lérida Romana» de l'editorial Dilagro, 1973. Aquest, a primera vista, sembla que hi publicui en la pàg. 26, el mateix mapa de Bosch - Aguado (pàg.10) però mirant-ho bé es veu com ha fet mèrits suprimint-hi les dades modernes, com les carreteres actuals i esborrant aquell pantà dels canadencs i dibuixant-hi els camins antics, de manera bastant apropada i situant-hi també la relíquia arqueològica, que els d'Almatret anomenen «la roca de l'argentera», i que ell considera en el mapa la posició d'Otogesa.

Al meu entendre efectivament podria ésser una indicació per als qui naveguessin riu amunt, i allí assenyalés el que jo crec que hauria estat un miniport fluvial, per comerciar des de molts segles enrera, potser grecs, cartaginesos i després els mateixos romans, amb els indígenes de tot aquell territori d'Otogesa i que estava ple de poblats prehistòrics, dels quals encara en queden bastants per excavar i estudiar.

També Lara Peinado, repassant bé els «comentaris de Cèsar», va veure la possibilitat d'errar, dels que han considerat que Otogesa ha de ser ciutat riberenca i escriu (en el capítol 68): «César habla de los caminos que llevaban al Ebro y a Otogesa, sin puntualizar el paso del Ebro, aunque se le cite. También en el capítulo 70, se habla de «llegar a Otogesa» por las crestas, no citando para nada el río ni su paso por él».

És a dir, que podem resumir que tots van convençuts amb les tropes fins al tossal o puig d'Adà, sense adonar-se que fou allí mateix la batussa que va definir la impossibilitat d'arribar a Otogesa als partidaris de Pompeio.

Des del cim d'Adà ja es veia tot just la muralla d'Otogesa mirant per damunt de les altres serres i a no més de 6 kms. Però no n'hi ha cap que pensi que és aquell conjunt murallat l'objectiu que Cèsar priva d'aconseguir als seus enemics, quan tant a prop n'eren (ha estat una llàstima que hagi passat desapercbut durant tants anys, tot per estar tots aquells autors obsessionats a trobar una Otogesa banyada per les aigües de l'Ebre).

Si el més humil d'aquells historiadors se'n hagués anat caminant fins a aquelles muralles que es veien, del cim d'Adà, amb esperit estudiós però sense idees preconcebudes i s'hagués aturat a mirar aquells carreus que tancaven la Vilaclosa de Maials, hauria vist sense dubte que aquelles muralles eren tan romanes com les de Tarraco o les d'Olèrdola. Hauria estat el descobridor de la fantasmagòrica Otogesa.

En el mapa que aquí publico hi amplio la zona de la confluència de les valls d'Adà i del puig del mateix nom i la reproducció, de Bosc-Aguado, en la versió de Lara Peinado; hi dibuixo l'acció que segons l'escrit d'aquells «comentaris» del mateix Cèsar, fou la que de fet va decidir els seus contraris a fugir abandonant definitivament la direcció d'Otogesa, intentant escapar en direcció a Tarraco, a la desesperada i pel dret, cosa que tampoc no els permeté Cèsar.

Intento interpretar gràficament allò que es descriu en els capítols: 68, 69 i 70. D. Manuel Guallar en la traducció esmentada de l'IEI els publica íntegrament, però per a no fer-me tan pesat donaré el resum de cada un d'aquells capítols, que crec suficient per veure que va succeir:

Capítol 68: *César con gran rodeo, conduce su ejército por gargantas casi intransitables.*

Capítol 69: *Creen los afranios que César vuelve con sus tropas a Ilerda o hacia el Segre.*

Capítol 70: *Porfía de ambos ejércitos por llegar a Otogesa. La ocupación de un pico da ocasión a un combate parcial. Logró tomar la delantera César, y saliendo de unas altas rocas, no bien llegó a una planicie, desplegó en ella su ejército contra el enemigo. Afranio, como su retaguardia se viera ostigada por nuestra caballería y delante se divisara al enemigo, en llegando a una colina acampó en ella. Desde allí envió cuatro*

cohortes de cetrados al pico más elevado de cuantos se divisaban en la lejanía, ordenando a los suyos que a toda prisa y en carrera forzada ocuparan aquel monte, con el plan de ir personalmente con todas sus tropas y mudando de camino, «llegar por las crestas a Otogesa». Como los cetrados se dirigieran a este pico en dirección transversal, al observarlo la caballería de César, da una carga contra aquellas cohortes; los cetrados no pudieron resistir ni por un instante la violencia de nuestros jinetes, y rodeados por los nuestros fueron muertos todos a la vista de ambos ejércitos.

D'aquest capítol n'he donat quasi la totalitat perquè la descripció de Cèsar és el que em va fer adonar de la identificació exacta del lloc, com i on va ocórrer.

A tots els mapes o croquis que publiquen la majoria d'historiadors anomenats abans, igual com en el croquis que va publicar l'Institut d'Estudis Ilerdencs a Ramorino i Echave-Sustaeta, i també en el text i traducció del Sr. Guallar, podem observar com el centre de les evolucions que dibuixen és el que ells anomenen la «colina de Adà». Però tot i haver encertat en aquest punt primordial, és precisament a partir d'aquí que comencen a desbarar en voler donar una amplitud a l'acció que es descriu en aquell capítol 70, que aquí he reproduït i que si haguessin provat de desenvolupar damunt del terreny, en el mateix punt que ells senyalen entre la Serra Grossa i Adà, el terreny els demostraria com els d'Afrani que anaven davant van parar-se per acampar al peu de la serra i enfront del puig d'Adà, i s'haurien adonat que l'horitzó queda molt limitat per la fondària de la vall i que no es pot sortir per anar en direcció a Maials (Otogesa) més que pujant en diagonal al tossal d'Adà, ja que el veritable camí l'havien pres els de Cèsar, que l'havien agafat per sorpresa en sortir del Barranc de Goleta i pujar a l'altiplà de l'altre costat de la vall, per damunt de les Roques de la Galera, tal com es descriu en el capítol 70:

saliendo de unas altas rocas no bien llegó a una planicie.

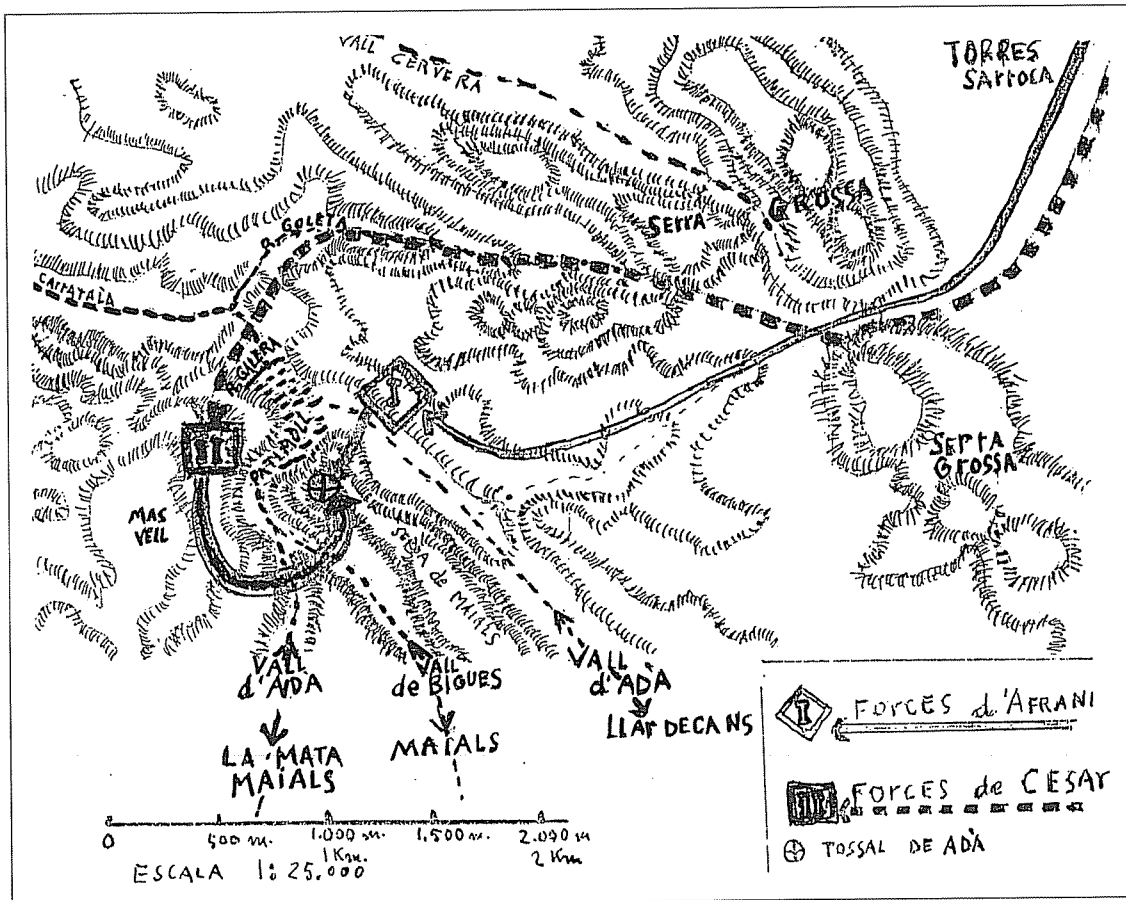
Per altra banda, en el país es conserva la tradició oral que en aquelles roques s'hi havia produït un sonat fet d'armes, en temps molt llunyans i que d'una manera molt confusa parlen d'una tropa de cavalleria (cosa que els mateixos que ho explicaven consideraven més aviat com fabulosa); el mateix passa amb l'arc que s'aixeca al cim d'aquell tossal, i més que voler indagar com i qui el va fer es limiten a considerar-lo com una cosa més aviat màgica.

Tan sols en el capítol 73 es torna a donar una referència d'Otogesa que em sembla interessant i que ha passat desapercebuda. És quan en començar aquest relat diu Cèsar que després d'assegurar-se d'impedir cap possible avanç d'Afrani en direcció a l'Ebre, que és com dir impossibilitant absolutament la més petita penetració en els conreus de Maials (Otogesa) i que per aconseguir-ho va posar destacaments al mig dels camins, i afegeix:

els caps pompeians en haver perdut tota esperança d'aconseguir blat i d'arribar dins l'Ebre, es posen a estudiar les possibilitats que els queden.

Aquí és quan l'escrit de Cèsar acaba de confirmar la situació exacta de les evolucions que he dibuixat al mapa. De fet, en passar aquells exèrcits per la proximitat de terres volia dir que ja estaven entre els termes d'Otogesa, si bé quan les tropes de Cèsar surten del Barranc de Goleta i travessen la vall per les Roques de la Galera cap a l'altiplà de l'altra banda, vol dir que Cèsar ja disfruta de l'abundància de blat i farratge dels magnífics camps conreats d'aquella colònia, que havia deixat perfectament estructurada Escipió, quasi cent anys abans, i que és del que vol privar Cèsar a l'exèrcit pompejà. Aquí vull fer adonar també que no s'ha d'agafar tot el que diu Cèsar al peu de la lletra, ja que ell ho escriu per als romans i fa molta política en allò que diu. Per exemple, en el curs d'aquelles memòries se les dona de molt humanitari, i repeteix que no vol acceptar el combat quan la mateixa tropa seva li demana. Però no és així, ans al contrari, ja que qui té sempre encerclat l'enemic és ell, que no deixa mai llibertat d'acció a Afrani i per tant és aquest qui no s'atreveix mai a atacar o

Mapa Batalla Afrani i Cèsar



El que dibuixo aquí, és el que es descriu a partir del capítol 68, i acceptant el que tots els autors descriuen, després que els dos exèrcits, fugint d'Ilerda, per la banda esquerra del Segre, arriben als vessants de la Serra Grossa, després d'haver passat entre Torres i Sarroca. Cèsar molt ben guiat per aquell indígena de la mateixa Otogesa, indueix Afrani cap al lloc que sembla perfecte per acampar, al costat de l'únic lloc on l'aigua i el farratge abunden i situat al mig del camí cap a Otogesa; és llavors que, simulant Cèsar deixar el camp lliure a l'enemic, girant cap amunt i com si es volgués dirigir al Segre, tan prompte com surt de l'esguard dels pompeians, s'esmuny per dins del barranc anomenat de Goleta i amb una correguda surt més avall del campament enemic, voltant la cavalleria pel vertader camí i pujant la infanteria per damunt de les Roques de La Galera, que tanquen el pantà per la part més fonda i completant l'encerclament plens d'eufòria, mentre els afranians sorpresos intenten desordenadament i a correuita aconseguir el domini del tossal d'Adà, per on també, i seguint la carena, es podria arribar a aquell «oppidum» que domina la xarxa de tots els camins possibles. Però Cèsar demostra que sap molt bé la terra que trepitja i esperant aquella reacció ja havia enviat aquella fantàstica cavalleria que sorprèn aquells pobres peons, pel camí mateix que aspiraven aconseguir.

contraatacar i sí que sempre fuig i segons els mateixos escrits no és pas per inferioritat d'efectius, sinó per falta de moral, segurament a causa a que Cèsar és una gran figura que lluita per si mateix, mentre que Afrani defensa els interessos del llunyà i invisible Pompeio. Jo crec que encara que Cèsar era un gran militar, potser era tan gran o més com a polític.

En la publicació de l'IEI, que tantes vegades retrec, encara es dona la traducció de quinze capítols més, però són poc aprofitables perquè més que res jo crec que ja només fa autopropaganda, i no se'n pot treure l'entrellat de les veritables maniobres que falta per arribar a la total rendició de les forces d'Afrani. Pels indicis que tinc, aventuro allò que crec que va passar, però sense massa seguretat: Afrani, des del peu d'Adà va fugir a la desesperada intentant recular cap a la vall de Sarroca i enfilant-se vall amunt volia anar pel dret, a trobar la via de Tarraco a Lleida, en direcció aproximada a Cervià o l'Albi o Vinaixa, però Cèsar el tornà a encaçar i finalment el bloquejà definitivament als voltants i dins la vall de Juncosa.

Vull deixar constància aquí d'allò que més m'indueix a creure que sigui a Juncosa la final d'aquella brega, a causa que en els afores d'aquella població hi ha un arc, que sembla exactament igual al que s'aixeca de temps desconeguts al cim d'Adà, i al qual jo sempre he atribuït el símbol de perpetuar aquella acció de la cavalleria de Cèsar, contra els cetrats d'Afrani. Mai ningú no ha donat cap explicació plausible, que és el que també passa amb el de Juncosa, que com dic té la mateixa factura que l'altre.

Si es pogués confirmar el que dic d'aquells dos arcs resultarien d'un interès arqueològic extraordinari perquè si bé artísticament no tenen cap importància, en canvi resultarien d'allò més antic en arcs triomfals.

La importància de la identificació d'Otogesa, no recau tan sols en aquest simple reconeixement geogràfic que fins ara era completament desconegut.

Allò que resulta encara molt més important, és esbrinar l'apassionant i completament verge història d'aquella colònia romana, de les més antigues d'Hispania i que sens dubte era considerada, en constituir-se, com la primera que es va situar en l'interior de la Vall de l'Ebre, per iniciar la penetració d'aquella gran i prometedora regió de terra endins, més d'un segle abans que es fundés la que molt més tard fóra la Caesaraugusta d'època ja imperial.

En el transcurs dels dos segles anteriors a la nostra era, aquella primitiva Otogesa, tan desconeguda, havia acumulat tots els fets històrics que més endavant ja se situaren entre Ilerda i Caesaraugusta, que havien substituït a aquella pionera de la primera època en la introducció en la terra ferma.

L'únic que trobem en la «Gran Enciclopèdia Catalana» per descriure aquella ciutat, és el que hi escriu Miquel Tarradell i que transcriu íntegrament:

Otogesa: Ciutat pre-romana del Principat de Catalunya, coneguda només perquè havia format part de l'escenari de les campanyes de Juli Cèsar al Segre contra el pompeïà Afrani el 49 a.C., era a la zona de confluència del Segre amb l'Ebre. Ha estat identificada amb Riba-roja, Mequinensa i darrerament amb la Vall d'Utxesa. Hom suposa que encunyà les monedes ibèriques que duen la inscripció Otobesken.

Qui escriu això és, ni més ni menys, que el millor arqueòleg de la Universitat de Barcelona i jo vull fer notar que és molt interessant que digui «pre-romana», qualificant la ciutat que anomena Cèsar com a fortalesa u «oppidum» romà, l'any 49 a.C., el que confirma, venint d'aquesta autoritat en arqueologia, que abans de l'època romana ja era una important població ibèrica, enmig d'una zona on cada dia es van trobant més poblats i necròpolis hallstàtiques i ilergetes.

Si no hi ha hagut més notícies és a causa que fins ara no s'ha estudiat ni poc ni molt i no s'ha amoïnat ningú a excavar en tota aquesta zona, que anomenen de confluència entre el Segre i l'Ebre. Tan sols s'ha estudiat darrerament la vora del Segre, però mirant-ho sempre des de la ciutat de Lleida, que des d'aquest terme resulta bastant allunyada i fora d'aquesta zona, per on varen fer passar les ratlles provincials de Lleida, Osca, Saragossa i Tarragona. També ens podem fixar que el Sr. Tarradell en aquell escrit tan sols anomena tres pobles dels que s'han intentat identificar com Otogesa, però ja pertany cada un a una província diferent.

Resumint, direm que és molt possible que el que ha fet que no s'apronfundís mai la recerca d'aquella dada, que prou resulta interessant per a la història més antiga de Catalunya, com ha sigut ignorar a quina província podia pertànyer l'honra de posseir la capitalitat d'Ilerda, en el moment de l'arribada dels Escipions en pugna contra els cartaginesos, amb els quals anava lligat el primer personatge de la història de Catalunya, el fabulós Indíbil.

També és possible que un altre enigma que se suma al d'Otogesa, hagi contribuït a complicar encara més el problema, ja que s'endevina que aquella ciutat romana devia tenir una continuïtat en època visigoda, ja que enlloc s'esmenta que s'hagués destruït i per tant hom pot suposar que la misteriosa

Ictosa tan discutida per tots els historiadors i seguint el que va succeir amb quasi totes les ciutats romanes d'Hispania, l'una seria continuació de l'altra, i si no trobàvem la primera encara ens resulta més difícil la segona; per això també resulta il·lustratiu el que diu Antoni Pladevall en la «Gran Enciclopèdia Catalana»:

Hictosa: Pretesa diòcesi de l'època visigòtica situada segons algunes antigues llistes de diòcesis de la Tarraconense, entre Ilerda i Dertosa. Villanueva la situava basat en documents del segle X i XI, prop de Barbastro-Tolva, altres vers Roda de Ribagorça; avui es creu que la denominació sorgí d'una mala lectura del nom de Dertosa.

Com es pot veure, la identificació d'Ictosa topa amb l'església i la seva història i resulta molt més comprometedora, perquè això que diu el Sr. Pladevall és molt descoratjador per a la gran quantitat d'erudits que han estudiat la qüestió, tan des de Catalunya com d'Aragó, i crec que tots sabien llegir i la major part suposem que en llatí.

Són molts els autors que s'han esforçat a esbrinar l'enigma que segurament resoldria d'un cop les discussions de segles sobre la identitat vertadera del que s'anomena «Franja de Ponent», que estava en època visigoda presidida i emparada per la diòcesi que s'exercia des d'aquella vella ciutat d'Ictosa i s'estenia des de la Ribagorça fins a Morella. Per veure en el mapa la col·locació tant de la ciutat preromana com de la visigoda, hem de trobar Maials.

Buscant el significat completament ignorat de Maials, he trobat en el llibre «Els llinatges catalans», de Francesc Moll (any 1982), el següent:

Maials: Nom d'un poble de Les Garrigues situat entre el bisbat de Lleida i el de Tortosa, cosa que indueix Coromines a sospitar si ve del llatí mediales (llocs mitjans).

He de ressaltar que Maials és l'únic poble de la província de Lleida que pertanyia, fins fa vint anys, al bisbat de Tortosa, tot i que Almatret, estant situat entre aquest poble i l'Ebre, pertanyia des de la seva fundació al bisbat de Lleida.

Aquesta diòcesi visigoda d'Ictosa es va esborrar en els temps confusos de la invasió musulmana i fou llavors que els cristians que anaven reviscolant per les terres pirinenques varen anar pensant, tant aragonesos com catalans, d'anar reivindicant aquell territori, que jo crec que havia quedat en una zona no controlada ni per musulmans ni per cristians, però que segurament no va quedar mai totalment deshabitada, i si que suposo que aquella Ictosa va quedar transformada en una fortalesa independent, que potser pagava tribut segons les circumstàncies a uns o altres i que sospito que fou refugi de renegats de totes bandes, però que aconseguí de continuar sense ser conquerida i va pertànyer a la jurisdicció del comte de Barcelona molt abans de la reconquesta de Lleida i Fraga.

El fet que en el moment de la reconquesta de Lleida ja el comte de Barcelona es podés titular rei d'Aragó va fer que no es mirés prim de fins on fóra bisbat de Catalunya o Aragó, ja que tots tenien el mateix rei. Al bisbat de Lleida hi varen agregar el territori de Roda, que havia heretat al seu moment el sector del nord d'Ictosa, i de l'Ebre cap avall, que era el més important d'Ictosa, el varen repartir entre Saragossa, Terol i Tortosa, on va voler quedar també la població que havia estat la seu i que ara tenia un nom indefinit que acabà sent Maials.

Al cap de molt segles d'aquest embolic, es van crear les províncies l'any 1833 i en comptes de rectificar com es podia i s'hauria hagut de fer, no feren més que perpetuar el mal fet.

Resulta molt arriscat aventurar ni tan sols, una opinió de com s'hauria d'arranjar una cosa que no va fer més que disgustar aragonesos i catalans i que fa que molts habitants d'aquesta franja no puguin ni saber on s'ha d'adscriure.

Els aragonesos creien que tenien raó i varen demanar a Roma, l'any 1981, que tots els pobles que pertanyien al bisbat de Lleida, però que són de la província d'Osca fossin traspassats al bisbat de Barbastro, però Roma va contestar que abans s'haurien de reestructurar les províncies que eren molt més modernes i també molt mal fetes.

Hi ha uns quants historiadors aragonesos moderns i molt bons que, buscant de manera correcta aquests límits d'Aragó amb Catalunya, també s'adonen de la importància que té en tota aquesta qüestió la diòcesi d'Ictosa, i ho estudien de manera molt completa; per exemple un dels més bons, el Sr. Eladio Gros Bitria, en el llibre de l'any 1980 «Los límites diocesanos en el Aragón Oriental», diu:

En nuestros días el geógrafo Don Antonio Blázquez, opina que no se puede negar la existencia de aquella diócesis, creada por Wamba y suprimida en tiempos de Ervigio (jo no crec que la creés Wamba, sinó tan sols que la va recollir).

Segueix dient: sus límites, como aparecen en la Hitacion, concuerdan con los antiguos asignados a las diócesis inmediatas y distan de ser imaginarios e inexactos «Ictosa teneat de Font Sala (las Fuentes del Rio Salado) usque Portellam (Puertos de Beceite), de Morale (Mora de Ebre) usque Tormallum (Tormillo).

Em sembla molt correcte això que va dir el Sr. Blázquez, i al mateix temps vull fer l'observació que a molts els pot semblar que per a una diòcesi dubtosa l'extensió que se li dóna és molt gran, i això crec jo que és perquè, per la gran antiguitat que tenia, més que d'un territori propiament dit, es tracta d'una seguida d'antiquíssims poblats lligats a les vores dels més vells camins del país ibèric, i que ja hem dit que varen ser els que motivaren l'existència d'Otogesa, que a la vegada fou la matriu d'Ictosa.

El senyor Gros Bitria en el llibre esmentat, així com Manuel Iglesias Costa en la magnífica història de «Roda de Isabena», publicada per l'Instituto de Estudios Pirenaicos. (Jaca.1980) insisteixen en moltes ocasions i molt encertadament que els arguments més convincents davant Roma del bisbe de Roda d'Isàbena (Ribagorça) es quan aquell reclamant territoris en litigi amb els seus veïns, es proclama com a continuador o hereu de la diòcesi d'Ictosa, que considera exiliada en aquells monestirs antiquíssims de Ribagorça-Pallars.

Entre els molts historiadors que s'han ocupat amb vertadera passió per la història interessantíssima d'aquell bisbat de Roda, mai ningú no ha pogut trobar cap indicatiu que Roma considerés falsa l'afirmació de la continuïtat d'Ictosa en el nou bisbat de Roda; el que crec jo demostra que Roma sap certament l'existència antiquíssima d'aquella diòcesi, que probablement és més antiga que Ilerda i la Seu d'Urgell (potser també és Ictosa l'origen d'Urgell) o sigui que jo considero molt indicatiu el fet que Roma, sempre respon a favor de Roda i en contra d'Osca, i mai no podria ésser així si Roda fos un bisbat improvisat.

Els estudiosos d'Aragó també es fixen molt, un cop admeten com a molt probable aquella existència d'Ictosa, en la impossibilitat que aquella diòcesi es pugui confondre en cap moment amb Lleida, i només tenen el dubte, que els preocupa molt, de procurar endevinar una Ictosa en territori netament aragonès.

Mirant un mapa dels Països Catalans, podem tenir una idea molt aproximada de què va ésser aquella diòcesi, tantes vegades anomenada, si la suposem com una franja que puja des de la confluència del Cinca-Segre-Ebre, fins a les crestes del Pirineu a Ribagorça; i tenint el nucli o llaç a Maials, passava l'Ebre per Faió, Ribar-roja i Flix, i seguia per tota la vall del Matarranya fins a trobar la Plana Alta, més enllà del Ports de Beseit i la fabulosa Morella, és a dir, que de fet és tota la que anomenen «Franja de Ponent».

Si heu tingut paciència de llegir fins aquí, és molt probable que sentiu la necessitat de comprovar si el que hi dic pot ser realitat, i si llavors comenceu a investigar pel vostre compte en els millors llibres d'història, tant de Catalunya com d'Espanya, veureu potser amb estranyesa i sorpresa que, de tot el que he escrit, no se'n sap res del cert.

Fins i tot els millors historiadors de l'època més fosca de l'Alta Edat Mitjana, com Ramon d'Abadal per part catalana, i Claudio Sánchez Albornoz, per part castellana, en el que jo explico aquí molt resumit i com d'una mirada per damunt d'aquesta zona, aquells fan com si ni tan sols s'ho volguessin mirar, i jo penso que potser fou a causa que ni un ni l'altre varen fer cas del problema que plantejava l'existència d'aquella diòcesi d'Ictosa, que en no poder endevinar on era, van acabar ignorant-la i d'aquesta manera, estranya per la seva gran categoria, varen reprendre les grans investigacions que efectuaren sense tenir en compte ni la possibilitat de la seva existència.

Jo em penso que, precisament aquest oblit fou el que a la fi no va deixar acabar de descobrir a Abadal la veritable identitat d'aquells primers comtes del Ribargorça-Pallars, aquells personatges que ell creu procedents de Bigorra i certament allí s'havien establert uns cavallers procedents d'Ictosa i que havien acompanyat Carlemany en tota l'expedició del 778, que acabà desgraciadament en aquell accident de Roncesvalles llegendari.

La perplexitat de Ramon d'Abadal, el millor historiador d'aquella època, es pot veure en el que escriu en la pàgina 249, ratlla 23, del llibre «Del visigots als catalans», allí diu:

Així s'explica el cas únic que la regió un cop alliberada del domini sarraí, passes directament a la dependència d'aquells comtes, en lloc de donar motiu a l'erecció d'un nou comtat del Regne Franc o a la resurrecció de l'antic comtat visigot desaparegut, el fet és que, per aquesta segona solució que era la corrent en els casos d'alliberació, hi havia el greu inconvenient que la capital que seria Lleida, i una gran part de l'antic comtat continuaven en mans sarraïnes.

Aquí es pot veure com Abadal va ser a prop de descobrir la veritat, si en lloc de pensar en Lleida o Ilerda, s'hagués recordat de l'existència més al sud de la veritable capital primitiva de ponent, que va ser l'Otogesa ja oblidada. També el fa equivocar considerar aquella regió recentment alliberada, quan no era així, sinó que aquells barons representaven en si mateixos el domini i senyoria d'aquell territori des dels temps hispano-romans i visigots. Per això es pot veure el gran interès que té reconèixer la identitat d'Ictosa com a continuadora d'Atanagia i Otogesa, ja que de fet descobreix el veritable començament de Catalunya, ni més ni menys que a la Franja de Ponent.

Jo no crec estar equivocat en la identificació de tots aquells noms en la població de Maials, però encara que resultés equivocat, a la fi l'interès del que dic per a la Franja de Ponent fóra igual.

Joan Ariza Segura. Maials. 1983.

Construcció de l'Església parroquial

1766, març, 26

Imposició d'un setzè (terme de Maials) i d'un vint-i-cinquè (Adar, Seròs i Almatret) per la construcció de la nova església, «drets duradors mentres durarà dita nova fabrica». Raons de la construcció, nomenament d' administradors i altres pactes.

AHL, Protocols, Not.Antoni Capdevila Mallada, TORRES DE SEGRE, reg.1197, fol.66r.-70r.

«En lo Poble de Mayals, Corregimt. de Lleyda y Principat de Cata. als vint y sis dies del mes de Mars, any del Naixement del Sor. de mil setcents seixanta y sis.

En nom de Deu. Amen. Com per quant la Iglesia que serveix vuy de Parra. en dit Poble de Mayals, per sa antiguitat y pequeñes no pot prestar la deguda decencia al Santissim Cos de Christo y misteris se han de celebrar en ella, y que se troba sa fabrica per la mateixa antiguitat molt mal composta ê indecent per celebrar en ella los divinos misteris, y com per lo reduhida que dita Iglesia es, no pot prestar la corresponent capacitat al numero de vehints tant crescut que hi ha en Mayals, y com per la construccio de dita fabrica se necessita de alguna conciderable suma, y havent los individuos y vehins de dit poble de Mayals discorregut y mirat diferents medis, hapar que lo mes prompte y menos costos â ells y â sos bens fore la de imposarse sobre ells y sos bens los infrits. **drets de Setsè y Vint y cinquè;** per ço y per lo gran desitg tenen dits individus de Mayals de llohar â Deu y que â sa divina Magestat se li done lo degut culto y honor, y celebrar los divinos misteris ab tota decencia, que dits individus annellan ab la construcció de dita nova Iglesia, per fer efectiva la suma y cost de dita obra han determinat dits individus ques passe â fer y construhirse dita nova Iglesia, y per aço se otorgue la escriptura per la imposició de dits drets de Setsè y Vint y cinquè necessaria. Per tant, lo Rnt. Doctor en Sagrada Theologia Joaquim Escoin, Pbere. y rector de dita Parral. Iglesia de Mayals, usant dels poders que per les coses infres. li han estat donats y concedits y com â Pror. que es lilegitimament constituhit y ordenat per les coses infres. per Miquel Joan Mora, Isidro Mirarnau, Llorens Montull, Joseph Jover, Bernat Mirarnau, Domingo Farrus, Joseph Florensa major, Anton Florensa, Lluís Arnú albeytar, Maria Prats y Mirarnau, vidua del quondam Francisco Prats, Miquel Joan Prats, mare y fill, Joseph Pons, Sebastià Segura, Joseph Flix, Miquel Arbonés mestre de cases, Policarpo Cisteré, Joseph Oto, March Montull, Bernat Burrell, Salvador Arester, Pere Mora, Grabiell Florensa apotacari, Francisco Gateu, Sebastià Flix, Salvador Jover, Joseph Triquell, Pau Arester, Joseph Carreres, Francisco Teixidor major, Joseph Ballester, Joseph Cisterer, Pere (fol.66v.) Joan Jover y Pomar, Theresa Lluís vidua del quondam Andreu Lluís, Joseph Prats, Francisco Cisterer, Vicent Cisterer, lo Rnt. Bernat Mirarnau, Pbre. y Beneficiat de dita Parral. Iglesia, Pere Mirarnau, Isidro Montagut, Ramon Mora, Pere Joan Font, Joseph Miró, Isidro Ballester, Anton Cisterer, Theresa Rohé vidua del quondam Agustí Rohé, Pere Mirarnau, Cayetano Ortiga, Joseph Anglés, Carlos Ciuraneta, Isidro Mulet, Pere Anton Baró, Miquel Joan Sabater, Francisco Sabater, Cayetano Miró teixidor de lli, Batiste Pons, Geroni Usó, Thomas Triquell, Batiste Aresté, Pere Llauradó, Batiste Esquerda, Joseph Piñol, Joseph